]DEMOKRATIK JAMIYATDA SIYOSIY ONGNING AHAMIYATI VA MUHIMLIGI

O’zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

“Islom iqtisodiyoti va xalqaro munosabatlar”ta’lim yo’nalishi

1-bosqich talabasi ***Abdurahimov Yahyoxon***

+998 95 904 25 75

Annotatsiya: Ushbu maqolada demokratik jamiyatda siyosiy ongning o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Siyosiy ongning shakllanishi, uning tarkibiy elementlari hamda demokratik jarayonlardagi roli ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, siyosiy ongning fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, saylov jarayonlarida ongli ishtirokni ta’minlash va davlat boshqaruvida jamoatchilik nazoratini kuchaytirishdagi ahamiyati yoritiladi. Maqolada zamonaviy axborot muhitining siyosiy ongga ta’siri hamda O‘zbekiston sharoitida uni rivojlantirish yo‘nalishlari tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: siyosiy ong, demokratiya, fuqarolik jamiyati, siyosiy madaniyat, jamoatchilik nazorati.

Annotation: This article examines the role and significance of political consciousness in a democratic society from a scientific and theoretical perspective. It analyzes the formation of political consciousness, its structural components, and its role in democratic processes. The study also highlights the importance of political consciousness in the development of civil society, ensuring informed participation in electoral processes, and strengthening public control in governance. Particular attention is given to the impact of the modern information environment on political consciousness and the directions for its development in the context of Uzbekistan.

Keywords: political consciousness, democracy, civil society, political culture, public control.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение политического сознания в демократическом обществе с научно-теоретической точки зрения. Анализируются процесс формирования политического сознания, его структурные элементы и роль в демократических процессах. Также раскрывается значение политического сознания в развитии гражданского общества, обеспечении осознанного участия в избирательных процессах и усилении общественного контроля в государственном управлении. Отдельное внимание уделяется влиянию современной информационной среды на политическое сознание и направлениям его развития в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: политическое сознание, демократия, гражданское общество, политическая культура, общественный контроль.

Demokratiya yunoncha “Demos — xalq, Kratos — hokimiyat” so‘zlaridan kelib chiqqan bo‘lib, hokimiyatning xalq tomonidan amalga oshirilishini anglatadi. Biroq xalqning hokimiyatni ongli va samarali tarzda boshqarishi uchun nafaqat siyosiy bilim, balki tanqidiy tafakkur, hissiy munosabat va fuqarolik mas’uliyatiga ega bo‘lishi zarur. Shu bois siyosiy ongni shakllantirish va rivojlantirish har qanday demokratik jamiyatning ustuvor vazifalaridan biridir. Hozirgi zamonaviy dunyoda demokratik jamiyat qurish jarayoni nafaqat siyosiy institutlar va qonunlar bilan, balki fuqarolarning siyosiy ong darajasi bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Siyosiy ong tushunchasi siyosatshunoslikda jamiyatdagi siyosiy jarayonlarni idrok etish, baholash va ularda faol ishtirok etish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Bu tushuncha faqat fuqarolarning siyosiy bilimlari bilan cheklanmay, balki ularning siyosiy qadriyatlari, e’tiqodlari, hissiy munosabatlari

va qaror qabul qilish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi. Siyosiy ong individual va kollektiv darajada shakllanadi hamda u ta’lim, ijtimoiy-madaniy muhit, ommaviy axborot vositalari hamda oilaviy tarbiya orqali rivojlanadi.

Siyosiy ong tushunchasi qadimiy falsafiy ildizlarga ega bo‘lib, antik davr faylasuflari Platon va Aristotel tomonidan jamiyat barqarorligining poydevori sifatida talqin qilinadi. Xususan, Platon siyosiy ongni falsafiy bilim bilan bog‘lab, haqiqiy siyosiy ong faqat chuqur tafakkur va haqiqatni anglash orqali shakllanishini ta’kidlaydi [1, 45-b.]. U ta’limni inson ongini “haqiqat nuriga yo‘naltirish” jarayoni sifatida baholagan. Aksincha, Aristotel siyosiy ongni insonning tabiiy xususiyati deb hisoblab, insonni “ijtimoiy va siyosiy mavjudot” sifatida tavsiflaydi [2, 12-b.]. Aristotelning “inson tabiatan siyosiy mavjudotdir” degan g‘oyasi bugungi kunda ham muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu qarashga ko‘ra, har bir fuqaroning siyosiy jarayonlarda ishtirok etishi uning tabiiy ehtiyojidir.

Ayrim faylasuflar siyosiy ongning faqat elita doirasida shakllanishini tanqid qilganlar. Jumladan, Karl Popper Platonning siyosiy qarashlarini tahlil qilib, siyosiy ong barcha fuqarolarga xos bo‘lishi kerakligini ta’kidlaydi [5, 112-b.]. Bu fikr zamonaviy demokratiya tamoyillariga to‘liq mos keladi. Zamonaviy siyosatshunos Gabriel Almond esa siyosiy ongni multidimensional (ko‘p o‘lchovli) tushuncha sifatida ko‘rib, uni uch asosiy komponent orqali tushuntiradi: kognitiv (bilish), affektiv (hissiy) va evaluativ (baholovchi) [3, 89-b.]. Almondning bu nazariyasi siyosiy ongni o‘lchash hamda turli jamiyatlarni o‘zaro solishtirishda amaliy ahamiyatga ega. Shuningdek, Sidney Verba siyosiy ongni fuqarolarning siyosiy ishtirokka tayyorligi bilan bog‘lab, uning demokratik tizim barqarorligidagi rolini alohida ta’kidlaydi [3, 104-b.].

Demokratik jamiyatning muvaffaqiyati fuqarolarning siyosiy faolligi va ongiga bevosita bog‘liqdir. Robert Dahl o‘zining demokratik nazariyasida shuni ta’kidlaydiki, “demokratiya samarali ishlashi uchun fuqarolar siyosiy jihatdan

xabardor va faol bo‘lishi zarur” [4, 76-b.]. Siyosiy ong jamiyat hayotida quyidagi muhim jihatlarda namoyon bo‘ladi:

- **Saylov jarayonlarida ongli ishtirok:** Siyosiy ong fuqarolarning saylovlarda shunchaki mexanik ravishda emas, balki ongli ravishda ishtirok etishini ta’minlaydi. Saylovlarda ovoz berish — bu shunchaki huquq emas, balki ulkan fuqarolik mas’uliyatidir [4, 82-b.]
- **Jamoatchilik nazoratining kuchayishi:** Siyosiy ong davlat hokimiyati ustidan samarali jamoatchilik nazoratini o‘rnatishga xizmat qiladi. Jon Lok ta’kidlaganidek, “hokimiyat xalq roziligi asosida mavjud bo‘lishi kerak” [5, 140-b.]
- **Qonun ustuvorligi va huquqiy himoya:** Fuqarolar o‘z huquq va majburiyatlarini chuqur anglagan taqdirdagina ularni himoya qila oladilar va har qanday noqonuniy harakatlarga qarshi tura oladilar [4, 90-b.]
- **Fuqarolik jamiyatining rivojlanishi:** Aleksis de Tokvil “Amerikada demokratiya” asarida fuqarolarning birlashish madaniyati va siyosiy faolligini demokratiyaning asosiy tayanchi sifatida baholagan [7, 210-b.]

Siyosiy ong stixiyali ravishda, o‘z-o‘zidan yuqori darajaga ko‘tarilib qolmaydi. U muayyan ijtimoiy-siyosiy institutlar tizimi orqali maqsadli ravishda shakllantiriladi va rivojlantiriladi. Bu jarayonda yetakchi o‘rinni ta’lim tizimi, siyosiy partiyalar va eng asosiysi, ommaviy axborot vositalari (OAV) egallaydi [3, 115-b.]. Maktab va oliy ta’lim muassasalari shaxsning siyosiy ijtimoiylashuvida asosiy poydevor hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim tizimi fuqaroga shunchaki quruq huquqiy normalarni yodlatish bilan cheklanmasdan, unda davlat tuzilishi, fuqarolik jamiyati prinsiplari va inson huquqlari haqida tizimli dunyoqarashni shakllantirishi lozim [1, 88-b.]. Siyosiy madaniyat darslari orqali yoshlarda davlat byudjetining shakllanishi, soliqlar tizimi va ularning sarflanishi ustidan nazorat qilish kabi amaliy bilimlar beriladi.

Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari shunchaki voqea-hodisalarni xabar qiluvchi vosita emas, balki ijtimoiy fikrni modellashtiruvchi va yo‘naltiruvchi qudratli institutdir. Demokratik jamiyatda erkin va mustaqil OAV informatsion, platforma hamda tanqidiy-nazorat funksiyalarini bajaradi [6, 142-b.]. Mustaqil jurnalistika rivojlanmagan joyda siyosiy ong bir tomonlama, ya’ni faqat davlat propagandasiga asoslangan rasmiy dunyoqarash doirasida qolib ketadi. Bugungi shiddatli globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida siyosiy ong tushunchasi yangicha ma’no va keskinlik kasb etmoqda. Manuel Kastels ta’kidlaganidek, axborot oqimlari zamonaviy siyosiy ongni shakllantiruvchi va o‘zgartiruvchi asosiy omildir [6, 201-b.]. Internet va ijtimoiy tarmoqlar (Telegram, YouTube, Facebook, X) fuqarolarga dunyodagi har qanday siyosiy jarayondan lahzalarda xabardor bo‘lish imkonini berdi. Biroq bu jarayon jiddiy tahdidlarni ham o‘z ichiga oladi. Zamonaviy axborot makonida siyosiy ong fuqarolarni axborot xurujlari, 'feyk' (yolg‘on) xabarlar, kiber-propaganda va manipulyatsiyalardan himoya qiluvchi immunitet vazifasini o‘tashi zarur.

Davlatlar guruhi	Siyosiy ong va axborot muhiti	Demokratik institutlar barqarorligi
Shvetsiya, Norvegiya, Estoniya	Fuqarolarda raqamli va siyosiy savodxonlik yuqori, tanqidiy fikrlash rivojlangan, dezinformatsiyaga qarshi immunitet mavjud.	**Demokratik institutlar barqaror, davlat boshqaruvida ochiqlik, shaffoflik va kuchli jamoatchilik nazorati ta'minlangan.**
Gaiti, Afg‘oniston va b.	**Siyosiy savodxonlik past, axborot manipulyatsiyasiga va tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik yuqori, passivlik ustun.**	**Tizimli siyosiy beqarorlik, korrupsiya darajasining o'ta yuqoriligi va demokratik institutlarning chuqur inqirozi.**

Siyosiy ongi yuksak bo‘lgan shaxs axborotni shunchaki iste'mol qilmaydi, balki uning manbasini tekshiradi, voqeaga turli taraflarning nigohi bilan qaraydi va yolg‘on emotsiyalarga berilmaydi. Aksincha, tanqidiy fikrlash va siyosiy ong darajasi past bo‘lgan jamiyatlarda tashqi va ichki siyosiy kuchlar populistik va'dalar yoki sun'iy ijtimoiy g'alayonlar orqali ommani o'zlarining g'arazli maqsadlari yo'lida osongina manipulyatsiya qilishi mumkin [6, 215-b.]

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ham siyosiy tizimni modernizatsiya qilish, davlat organlarining xalq oldidagi hisobdorligini oshirish va ochiqlik siyosatini rivojlantirish borasida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Yangilangan Konstitutsiyamizda ham fuqarolik jamiyati institutlarining o‘rni va jamoatchilik nazorati mexanizmlari alohida mustahkamlab qo‘yildi. O‘zbekiston sharoitida fuqarolarning siyosiy ongini yangi bosqichga ko‘tarish uchun quyidagi strategik yo‘nalishlar dolzarb hisoblanadi:

1. Raqamli demokratiyani kengaytirish: 'Mening fikrim' jamoaviy murojaat portali va 'Tashabbusli byudjet' jarayonlari fuqarolarda davlat mulkiga va byudjet mablag‘lariga nisbatan mas’uliyat hissini hamda siyosiy daxldorlik ongini uyg‘otmoqda.

2. Mahalla institutining maqomini kuchaytirish: Mahalla — fuqarolik jamiyatining o‘ziga xos o‘zbekona modeli sifatida jamoatchilik nazoratining eng quyi va eng samarali bo‘g‘iniga aylanishi zarur.

3. Siyosiy partiyalar o‘rtasidagi chinakam raqobatni rivojlantirish: Siyosiy partiyalar shunchaki saylov kampaniyasi paytida faollashadigan tashkilotlar emas, balki doimiy ravishda xalq ichida yuradigan, jamiyat muammolarini parlament darajasiga olib chiqadigan va shu orqali ommaning siyosiy ongini o‘stiradigan institut bo‘lishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, demokratik jamiyatda siyosiy ong shunchaki nazariy tushuncha emas, balki demokratiya binosining xavfsizligi va mustahkamligini ta’minlovchi eng asosiy poydevordir. Siyosiy ongsiz yoki uning darajasi o‘ta past

bo‘lgan sharoitda hech qanday demokratik institut kutilgan samarani bera olmaydi. Siyosiy ong yetishmagan jamiyat fuqarolarni siyosiy befarqlikka, korrupsiyaga ko‘nikishga va tashqi axborot manipulyatsiyalariga oson asir bo‘lishga mahkum etadi. Yuqori darajadagi siyosiy ongga ega jamiyatgina o‘z huquqlaridan to‘liq foydalana oladigan faol saylovchilarni shakllantiradi, natijada davlat ustidan jamoatchilik nazorati kuchayadi va ijtimoiy adolat qaror topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Platon. Davlat (Siyosiy-falsafiy risola). – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 45-88-b.
2. Aristotel. Siyosat (Siyosiyshunoslik asarlari). – Toshkent: Donishmand ziyosi, 2021. – 12-35-b.
3. Almond G., Verba S. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. – Princeton: Princeton University Press, 1963. – P. 89-115.
4. Dahl R. On Democracy. – New Haven: Yale University Press, 1998. – P. 76-92.
5. Popper K. The Open Society and Its Enemies. – London: Routledge, 1945. – P. 112-140.
6. Castells M. The Rise of the Network Society (The Information Age). – Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. – P. 142-215.
7. Tocqueville A. Democracy in America. Edited by Harvey Mansfield. – Chicago: University of Chicago Press, 2000. – P. 210-234.